

Vienatybė ir nykumas... bet trokštu ir liūdžiu, ir ilgiuos... Tiktai to viso niekas nepastebi...

Yra sielų amžinai vienų, amžinai svetimų, amžinai klaidžiojančių...

Ona Pleirytė-Puidienė-Vaidilutė

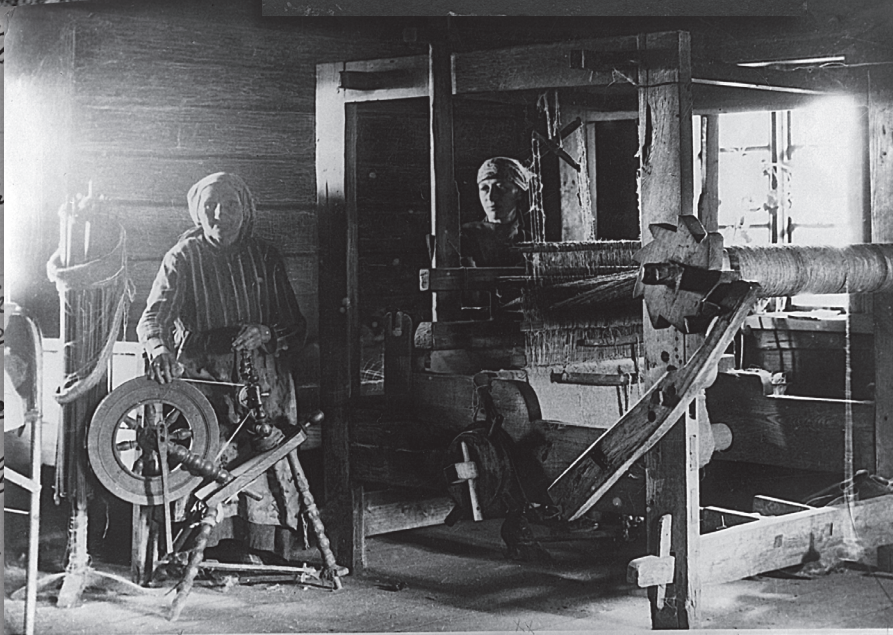

Lange
MITAU.

Čeliabinsk
29/III 915 m.

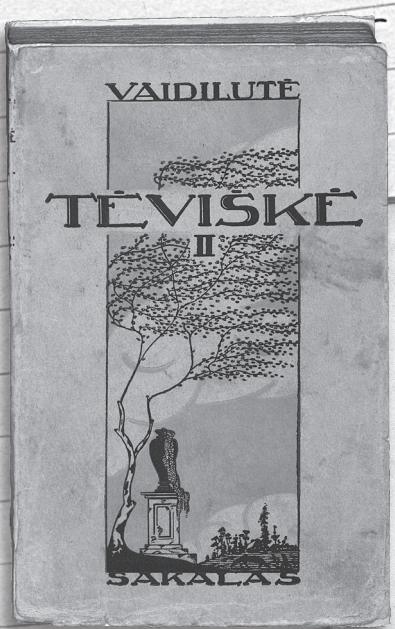
Vaidilutė

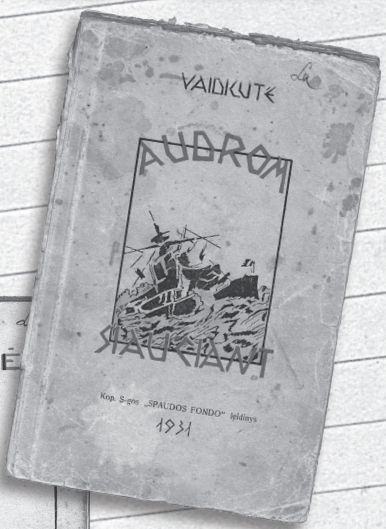

Tėviškė

Romanas

dalis

A. Puidos.

Dienoraštis

Esu Ona Elzbieta Pleirytė-Puidienė-Vaidilutė. Ilgas mano prisistatymas, šiaip esu Ona, namiškiams vaikystėje buvau Niuta, ir dar esu Vaidilutė – jeigu kūryboje, o straipsnius pasirašinėdavau *O. Pl.-Puidienė*. Jūs manęs nepažįstate ir aš jūsų ne – juk nuo mano gyvenimo praėjo visas šimtas metų. O kas gi yra šimtas metų? Ir mažai, ir daug. Didžiausias susidomėjimas yra tais, kurie buvo garsūs, jų vardai išliko, arba tais, kurie dabar gyvena kartu su jumis, o tokie jau nutolę kaip aš, kurie nebuvome didelės garsenybės, grimztame į užmarštį. Skaudu! Gyvendami įsivaizduojame, kad verčiame kalnus, esame patys sau svarbūs, arba atvirkščiai – kankina savigrauža, kad nesu garsus, istorijoje neišliksiu, tai kokia mano gyvenimo prasmė? Prisikankiname, retai galime ką pakeisti, susidėlioja aplinkybės, suprantame, kad labai nedaug priklauso nuo mūsų pačių. Labai nedaug. Bet man įdomu, koks gyvenimas po šimto metų, kaip gyvenate jūs, gimusios šimtmečiu vėliau? Aš norėčiau susėsti su jumis terasoje, ateičiau su balta suknia, jeigu kaitintų saulė, išskleisčiau savo ažūrinį skėtį, žiūrėčiau primerkusi akis, klausčiau, klausyčiau – kaip ten viskas vyko po mūsų... Smagiausia būtų susitikti Vilniuje – mano jaunystės mieste, kurį labai mylėjau, buvau prisirišusi. Deja, neturiu tokių galių jus girdėti, bet vis tiek klausinėsiu, vis tiek ieškosiu ryšio, vis tiek jums įkyrėsiu – galbūt galima ir per laiką, ir per erdves susikalbėti, jūs, dabar gyvenantys, to nežinote, mes, mirusieji, žinome daugiau, tik nieko jums pasakyti negalime – uždrausta. O

amžinybėje šimtas metų šen ar ten – trumpas laikas – tik jūs nebijokite... Kalbėsiuosi atviriau su moterimis, manau, rasime bendrų temų. Nors gyvenime daugiau bendravau su vyrais, kartais net viena tarp jų būdavau, pavyzdžiui, dirbdama „Lietuvos žiniose“ Vilniuje, arba Sibiro miesto Čeliabinsko dūmoje, vis su vyrais, ir bičiulių, ir artimų draugų daugiau turėjau vyrų – taip klostėsi. Moterų irgi buvo, bet mažiau, patikimų draugių beveik neturėjau. Tad dabar su moterimis. Nes ir savo gyvenimą čia atskleidžiu kaip dukters, sesers, mylimosios, žmonos, motinos – visas šias savo asmens dalis giliai išgyvenau. Tiesa, dar rašytojos – moters rašytojos...

* * *

Ona vis dar blaškėsi, artėjo vidudienis, tačiau moteris nepajėgė pakilti iš patalų, skaudėjo kiekvieną kūno organą, o lovoje viskas buvo sukuista, sujaukta, susimaigę, paklodė slydo ant žemės, tad supykusi ją nutraukė – tegul ten ir guli, gal parslampins katinas, turės kur susirangyti. Ją ėmė pyktis, erzino spengianti tyla, kelinta diena ji negirdi bute jokių žingsnių, kartais lyg vatos gniutule, lyg kitame pasaulyje suskamba telefonas, bet ji neatsiliepia, jau net pamiršo, ant kurio stalelio aparatas padėtas. Juk jai niekas neskambins – buvo tuo tikra, nors kartais akimirkai suabejodavo – gal kuris sūnus prisiruošė, bet iš kur galėtų skambinti, ką jai pasakytų... Juk jie žino, kad pinigų motina dar neturi, pati beveik badmiriauja, vakar užvakar suvalgė sudžiūvusios duonos, apvytusį obuolį, išgėrė šilto vandens, nerado, o ir neieškojo arbatžolių. Jos vyras

Kazys seniai nebeužsuka, bet turės pasirodyti – juk atneš keturis šimtus litų – kaip ir kiekvieną mėnesį. Ona tvirtai įsitikinusi, kad vyras privalo išlaikyti šeimą – kaip galėtų būti kitaip – tokia juk pasaulio tvarka. Tvarka, – pati sau kreivai šypteli, tvarka... Ar ji ką išmano apie tvarką, kai viskas taip susimazgę? Kas tos tvarkos paiso? Bet jos vyras laikosi duoto žodžio, kad ir pykdamas, žaibuodamas akimis, sučiauptomis lūpomis be jokių kalbų, dažnai vėluodamas, vis dėlto palieka jai kas mėnesį tuos pinigus. Iš jų moteris pragyventų, dargi gauna tą savo mažytę šimto dvidešimt keturių litų pensiją, bet tada ir sūnūs iš kažkur atsiranda. Ir motina jiems atiduoda – juk dėl jų gyvena. Vis dar dėl jų? Mimoza, jos dukrelė... Vėl perplėšia moterį nuo plaukų iki kojų pirštų, perveria juodas skausmas, vėl temsta sąmonė. O kad tai būtų sapnas! Kaip atrasti jėgų atsikelti, perbraukti šukomis plaukus, vandeniu apsitėkšti veidą, šiek tiek atsigaivinti, suvalgyti bent obuolį, yra dar virtuvėje ant palangės, tačiau ji nepajėgia nueiti. Tiek to – galima ir badu mirti, koks skirtumas. Jeigu ne sūnūs, ne jos mylimi berniukai... Kokie ten berniukai – juk jau suaugę vyrai su savo bėdomis, bet vis dar prisirišę prie motinos. Guli išsitiesusi, nuspyrusi apklotą, už lango vasara, Ona užtraukusi užuolaidas, saulės nemato. Tarsi vėl snūduriuoja, kūną varsto skausmai, vėl teks leistis morfijų. O vaizdai iš prabėgusių laikų, iš viso gyvenimo plaukia ir plaukia... Tarytum kažkas krebžda, lyg žingsniai, lyg išgirsta durų spynoje trakštelėjimą, bet net nepajuda. Gal tik pasivaideno, gal tik ausyse garsai sproginėja, ūžia. Tegul. Vienatybė – jos gyvenimas, vienatybė... Bet ji dar ir šiandien sukaups jėgas, susiras stalčiuje pieštuką ir popieriaus – gal parašys „Tėviškės“ keletą puslapių. Rašymas Onai

suteikia gyvybės, užsimiršimo, ji nori pabaigti romaną, nors vargu ar jį kas išspausdins...

* * *

Meilė apakino. Ona su Kaziu labai norėjo susituokti, rodėsi, mylėjo vienas kitą, troško būti, gyventi, darbuotis kartu. Aukotis Lietuvos labui. Abu pilietiški. Apie save kuo mažiau galvoti, vien kurti, rašyti, visur dalyvauti, abu veiklūs. Ir abu laisvamaniai. Ona užaugusi latviškoje aplinkoje, apgobta tėvų, dviejų brolių meile ir dėmesiu, bet kartu prisigraibiusi ir gan revoliucingų to meto idėjų. *Revoliucijos idėjos galėjo pavergti širdį ir protą...* – prisipažino. Dvidešimto amžiaus pradžioje tos idėjos lyg širšės apipuolė Europą. Kazys beveik nesigilinantis į politikos ir partijų problemas. Abu iš tradiciškai religingų šeimų, bet jų tikėjimas silpnas, ne tas rūpėjo tuomet, nors pažįstamų kunigų daug turėjo, bendravo, tačiau dangaus reikalai nė vieno nedomino, tad ir iškilo lyg mūro bokštas klausimas ir susirūpinimas – kaip susituokti? Nenorėjo didelių iškilmių, išpažinčių, nenorėjo meluoti esą tikintys. Tada Ona ir prisiminė, kad galėtų nukeliauti pas Vaižgantą, jis tolerantiškas, sutuoktų be skrupulų ir graudenimų. Nes kaipgi kitaip? Juk nėra tokios galimybės – susirašyti, ir tiek. Dar nėra ir greitai Lietuvoje civilinės santuokos nebus. O meilė dega, liepsnoja, o lietuvybės veiksmai šaukte šaukia, reikalauja valios ir dėmesio. Tai ką gi daryti – Kaziui Puidai gal visaip gerai, jis gali ir tėvų nepaisyti, nors brolis kunigas tikriausiai priekaištautų, bet merginos mama Ona Anastazija Pleirienė – labai tikinti, dukra nenori įžeisti motinos jausmų, sukelti skausmo, kaimynų apkalbų.

Belieka prašyti Vaižganto ir vykti pas jį. Kunigą Tumą Ona iš vaikystės, iš Mintaujos laikų pažįsta, kartais jiedu susirašinėja, bet šiuo metu jį pametė iš akiračio, kur jis dabar nukeltas? Susižino, kad kunigas yra mažame Stakių bažnytkaimyje, Jurbarko krašte, neseniai atsikraustęs, įsikūręs. 1906 metų pavasarį būsimoji nuotaka parašo Tumui laišką, klausdama, ar jis galėtų sutuokti *be išpažinties ir komunijos*? Tuoj pat gauna palankų atsakymą – galįs Santuokos sakramentu surišti nors rytoj... Ona džiaugiasi, Dienoraštyje rašo: *Gerutis mano kng. Juozas, jis viskuo pasirūpino, jis įleis mane į naujo gyvenimo angą, jis palaimins kaip savas, kaip tėvas...*

Reikia susiruošti. Tačiau paviršiun išnyra ir jaunikio tėvų nuotaikos – tėvas Petras Puida, sužinojęs sūnaus ketinimus, labai supyksta, kodėl šis veda svetimo krašto merginą, gimusią Latvijoje, neturtingą, nežinia kokios kilmės, bet Kazys jo priekaištų nepaiso, nesiaiškina ir nenusileidžia. Meilė tokius barjerus lengvai įveikia.

Prieš šį lemiamą sprendimą, prieš santuoką jaunoji panelė turi pabūti viena pas savo tėvus, vestuvėms ruoštis ji išvažiuoja iš Vilniaus pas artimuosius į Mintaują, juk reikia namiškiams pranešti, kad ji išteka – šie dar nieko nežino, net nenujaučia. Nusprendė geriau tiesiai pasakyti nei rašyti laišką. Jai tik dvidešimt treji, dar ketino važiuoti į Šveicariją toliau mokytis – ir štai kokie pokyčiai – išteka! Ir iš tikrųjų, netikėtai sulaukę pasiilgtos dukters ir sesers, namiškiai labai apsidžiaugia, bet kartu ne itin maloniai nustemba, kad ji taip staiga išteka – kodėl, už ko? Juk būsimo žento nematę, negirdėję. Tėvas Antanas Pleirys reaguoja ramiau, mama Ona Anastazija susigraudina,

akys jau pilnos ašarų, daugiausia klausinėja devyniolikmetis brolis Karolis, kuris tuo metu dar gyvena namuose, jis nepritaria santuokai, nesupranta Onos meilės... Brolis stebisi – juk jie augdami turėjo tiek planų, svajonių, ir sesė Niuta visai neketino tekėti. Jiedu svajojo mokytis medicinos, darbuotis neturtingų Lietuvos žmonių labui. Kam tau to reikia, kam, – nenustoja klausinėti brolis, o sesuo nežino, kaip paaiškinti, kad ji įsimylėjusi, tas vaikinas jai dabar svarbiausias žemėje, ir vaikystės bei jaunystės svajonės griūva lyg pajūryje jų statytos smėlio pilys. Po savaitės į Mintaują susipažinti su tėvais atvažiuoja ir jaunikis Puida, jį visi pasitinka stotyje, vertina, vyras išvaizdus, išsilavinęs. Kambarių šeima daug neturi, svečias paguldomas Karolio kambaryje, jiedu ilgai kalbasi, ir brolis kitą dieną garsiai pasako, kad Kazys esąs visai įdomus. O kai jaunikis išvažiuoja, Ona su broliu lieka vienudu, jis ilgai žiūri į seserį ir sako – žinok, tas vyras visai tau netinka, tu nebūsi su juo laiminga, tikrai sakau, kad nebūsi, pagalvok! Tačiau sesė garsiai nusikvatoja, mosteli ranka, jiedu irstosi valtimi Lielupėje, jau naktis, tada ji prataria – ak, mylimas mano broleli, mano mažyli, tu dar nepažįsti meilės... Vis dėlto maža abejonių sėklelė pasėta, iš jos joks augalėlis kaip ir nedygsta, bet mintys galvoje šmėsčioja – ar teisingai daro, kad išteka, ar nežlugs jos idealai?.. Rašo laišką artimai bičiulei Sofijai Kymantaitei į Krokuvą, išlieja abejones, nors pati jaučia, kad nepersigalvos, nori, kad draugė ją pastiprintų. Ona laiške prisipažįsta mylinti Kazį. Sofija atsiliepia greitai, atlekia drąsinantis laiškas, kuriame ji rašo, kad *matyti bedugnė Tavo meilė, ieškosite kartu grožio, sieksite idealų...* Sofija palaiko bičiulę, įsivaizduoja, kad būsimieji sutuoktiniai kartu ieškos grožio, sieks kilnių idealų,

vienas kitą visuose darbuose parems, pagelbės. Ona džiaugiasi tokiu draugės laišku, dar labiau sutvirtinančiu jos pasiryžimą.

Iki vestuvių kelios savaitės, tad mergina nori jas praleisti laisvai, su broliu važiuoja prie jūros, lanko visas savo pamėgtas vaikystės ir jaunystės vietas. Panelei Onai kartais dilgteli širdį, kad ji atsisveikina su jaunyste, kad niekada nebegrįš į tokias nerūpestingas dienas, kokias dabar išgyvena. Bet Kaziu ji pasitiki, turėtų būti laiminga, juk sutampa jų mintys ir viltys... Išsiskirdama su broliu ji taip ir pasako: žinai, broleli, *sužieduotinis didelis patriotas, toji idėja mus suvienijo, ją abu vykdysim, Lietuvos gerovei gyvensim ir dirbsim...* Bet, deja, praeis keleri metai, ir pokalbiai su broliu Karoliu apie sesers santuoką sugrįš, ir bus gana skaudūs...

* * *

Artinasi vestuvių diena. Iš Mintaujos į kelionę leidžiasi jaunoji nuotaka su motina. Jos važiuoja į Kauną, vestuvinė suknelė rūpestingai sulankstyta guli lagaminėlyje, jaunikis Kazys su Onos broliu Juozu Pleiriu atvažiuos iš Vilniaus. 1906 metų birželio dvidešimt ketvirtą dieną Kaune jie visi sėda į garlaivį ir plaukia link Veliuonos. Atsipalaidavimo dar nėra, dar daug neaiškumų, galimų kliūčių, tačiau pulsuoja viltis, kad viskas susiklostys gerai ir bendra laimė jau netoli. Kazys parašęs savo tėvams, kada ir kur susiruošė tuoktis, tad, laivui stabtelėjus Vilkijoje, į įsimylėjėlių kajutę netikėtai įpuola senyva moteris – basa, su šviesia skarele, pamačiusi būsimus sutuoktinius, karštligiškai sušunka – klaupkitės, palaiminsiu! Paskubomis juos peržegnojusi, ištarusi – *būkit laimingi, vaikeliai*,

trumpai prie krūtinės priglaudusi būsimą marčią, o paskui ir savo sūnų, Kazio motina Viktorija Puidienė išbėga iš laivo, sėda į valtį ir tolsta vakaro migloje... Kitoje Nemuno pusėje, ant aukšto skardžio, Šėtijuose, stūkso jaunojo Puidos tėviškė – daili didelė sodyba. Vėliau jaunieji sužinos: kadangi tėvas Puida nepritarė vedyboms, pats ketino nuplaukti, įsiveržti į laivą, jaunuosius prakeikti, bet vis dėlto nesiryžo. Į vestuves neišleido ir žmonos, todėl ji apsimetė, kad neša į panemunę šienpjoviams užkandžių, apgavo vyrą, atplaukė, Kazį su Ona palaimino...

Vėlyvą vakarą išlipę iš laivo Raudonėje sužieduotiniai ir svečiai žvalgosi vežiko, kurį žadėjo pats Vaižgantas atsiųsti, vyrai pavaikštinėja aplink – niekur nei arklio, nei vežimo. Kyla šiokia tokia sumaištis, reikia susirasti ratus, paieškos užtrunka, ir jie iškeliauja jau naktį, žvilgčiojant pro debesis mėnuliui, čirškant žiogams, nuovargio įveikti linguoja link Stakių. Kunigas Tumas pasitinka juokdamasis. Pasirodo, siuntė vežiką į priešpietinį laivą, o į popietinį nebesiuntė, nes pasvarstė, gal jaunieji susipyko, gal persigalvojo. Kitą dieną medinėje kaimo bažnytėlėje įvyksta iškilminga ceremonija, kurioje dalyvauja ir kitas kunigas – vyresnysis Kazio brolis Stanislovas Puida. Šis brolis klebonauja Lenkijoje, bet per Jonines parvyko į tėviškę. Ir jis bijo griežto tėvo, pameluoja, kad važiuoja į svečius pas seserį, bet iš tikrųjų pasiekia Stakius. Bažnyčioje giesmes atlieka garsusis Mikas Petrauskas, kuris gerai su abiem Puidomis pažįstamas, nes Vilniuje su jaunaisiais kartu dainuoja, rengia vakarus. O čia jis papuolė atsitiktinai – parvažiavo į savo sužadėtinės dvarą, tai Tumas ir pakvietė. Tad iškilmių visai gana.

Po ceremonijos Vaižgantas vedasi į kleboniją, ten paruošti užkandžiai, yra ir butelis konjako. Tumas nepakenčia girtuoklių, kovoja su jais, po mišių parapijiečius saikdina bažnyčioje, kad šie degtinės negersią, reikalauja pasirašyti blaivybės pasižadėjimus. Tačiau pats kartais pakelia klebonišką stiklelį konjako. Šiam tauriam gėrimui jaučia lyg ir silpnybę...

Po vestuvių jaunieji Puidos apsvaigę savo meile ir laime, juos įsupusi džiaugsmo simfonija, jie kupini didžiulių vilčių, kad niekada jų gyvenimai nepersiskirs, kad širdys plaks vienu ritmu, o abiejų mintys plauks ta pačia upe, jiedu kartu įkūnys savo planus ir svajones. Ir, ak, toks bendras kelias atsiveria, ir nenori jie ramaus žemiško gyvenimo, jie idealistai, turi daug ambicijų, aukštų siekių, jie abu rašys, bus pirmoji Lietuvoje laiminga rašytojų šeima. Ona vaikšto po Vilnių, tarsi oru sklendžia – meilė pakelia ant sparnų, o į žemę byra aukso grūdai, kiek visko turi iš jų išdygti... Ji dar niekada nebuvo tokia laiminga, tokia pasitikinti savimi, tokia užtikrinta dėl ateities. Jos Kazys protingas, veiklus, švelnus, mylintis, dėl jos viską padarytų, pasiaukotų.

Kadangi vedybos Stakiuose vyko slapčiomis ir ne visi apie jas žinojo, Oną ir Kazį katalikiškoji spauda bandė apkalbėti – esą jie bedieviai, dorą praradę, gyvena nesusituokę, tik sumetę skudurus... O jaunavedžius iš tokių kalbų vien juokas ėmė, nes kiti juos sveikino, tąsyk bičiulė Sofija Kymantaitė laiške Onai džiaugėsi lietuviška inteligentų šeima, tarsi aiškino: *Dabar iš dviejų esybių turi likti viena. Nemanyk, kad sakau, jog moteriškė atsiduoda vyrui – vienas atsiduoda kitam, ir dvi širdys, dvi vėlės lieka viena...*

Jaunoji Puidų šeima visur buvo svetingai sutinkama, jais gėrėjosi kaip perspektyviais lietuviais, pranašavo įdomią turiningą ateitį, abu buvo talentingi rašyti, vaidinti, dainuoti, Ona skambino pianinu. Patyliukais buvo projektuojamas naujas literatūrinis laikraštis „Jaunoji Lietuva“, kurį redaguos Kazys. Pasaulis aplink jaunuosius skambėjo, aidėjo, lapojo, skleidė spindulius, ir jiedu tikėjo, džiaugėsi. Bet gyvenimo ratas negailestingas, jis traiško planus ir svajones...

Dienoraštis

Laikai, laikai! Ar jūs, dvidešimt pirmojo amžiaus moterys, tekėdamos galvojate, kad abu su mylimuoju dirbsite Lietuvos labui, ar turite bendrą idėjų siekį – tokį visuomeninį, patriotinį? Nusijuoktumėte, jeigu taip jūsų paklausčiau? Nustebtumėte?.. O gal ir ne? Ką aš žinau, kas jums svarbu? Kadaise bajorai tuokdavosi norėdami sujungti žemes, dvarus, turtus, valdžią, gal jūs dabar taip pat jungiate verslus, ambicingus meno, mokslo projektus – kaip tai vadinate... Ar jus sieja tik meilė, tik ji vienintelė karaliauja? Tuomet jūs laimingos, bet meilė? Ji juk ir jūsų laikais išblėsta – gal net greičiau... O mums tikrai buvo svarbi Lietuva, jos likimas, buvo svarbu turėti laisvą valstybę. Carinės Rusijos priespauda buvo visus iškankinusi, įpykdžiusi.

Dievas mane pašaukė gyventi devyniolikto ir dvidešimto amžių sandūroje. Dabar į mane žvelgsite jau daugiau nei po šimto metų, jus stebins mano gyvenimas, o mane turbūt stebintų jūsiškis, o gal manęs nestebintų, bet

jus – tikrai. Aš neturiu gijų į ateitį – likimas nepadovanojo man nė vieno vaikaičio, tad nieko sužinoti negaliu. Nepasakosiu visko nuosekliai. Vien nuotrupomis, kas svarbiausia, lemtingiausia... Man tai nėra sudėtinga – esu rašytoja, nors būti rašytoja dvidešimto amžiaus pirmaisiais dešimtmečiais, kai literatūra turėjo chaotišką ieškojimų veidą, dar tik pradėjo įgauti realesnius bruožus, – visai kas kita nei po šimto metų. Mes buvome pirmeiviai. Mano vyras Kazys taip pat buvo rašytojas, vertėjas. 1906 metų pradžioje, dar prieš mūsų santuoką, pačiame meilės apogėjuje, jis išleido pirmąją eilėraščių knygą „Iš sermėgiaus krūtinės“. Aš buvau šios knygos dailininkė – nupiešiau įdomų, originalų viršelį. Knygoje buvo trisdešimt aštuoni eilėraščiai. Būsimasis vyras skyrė man sonetų ciklą, pavadinimu „Ji“. Mokėjau tuos eilėraščius mintinai, svaigau lyg beprotė. Bet kodėl beprotė? Ar tu, moterie, kuri gyveni po šimto metų, nesvaigtum, neskraidytum?.. Kazys mane vadino bendraminte, skelbė, kad keliausime per gyvenimą galvas suglaudę, mintis suveržę vienu mazgu, pripažino ir man, ir visiems, kad aš jį įkvepiu kūrybai: *Kiek prakilnių minčių davei...* Kurgi nemokėsiu mintinai! Mus tais metais žavėjo pražydęs pavasaris, supo margaspalvė vasara – viskas teikė džiaugsmo. Mudu daug dirbome prie pirmojo lietuviško laikraščio „Vilniaus žinios“ – abu rašėme, liepsnojome lietuvybės jausmų apimti! Tai buvo visai kitokia lietuvybė negu jūsų laikais – po šimto metų... Tuomet buvo ką tik atpalaiduota nuo draudimo lietuviška spauda, bet caro cenzūra vis dar šiepė savo iltis, viską reikėjo rodyti, derinti, gudrauti ir gauti cenzoriaus leidimą.

Susituokėme ir greitai man po širdimi ėmė pulsuoti nauja gyvybė. Viskas atrodė be galo prasminga. Rodėsi, kad suvokiu, kas yra laimė, ir ją patiriu. Tačiau didelis kirminas graužė širdį, aš sielojausi, kartais net paraudodavau, kai Kazys nematydavo – nenorėjau jam sukti galvos, užgauti širdies. O ir reikalas čia buvo susijęs su jo šeima, tai ką galėjau sakyti, jis pats turėjo viską išspręsti, išlyginti, bet to nedarė – mano vyras buvo ambicingas zanavykas. Jau buvo gimęs sūnelis Algirdas, bet mano šešuras Petras Puida vis dar manęs marčia pripažinti nenorėjo, pyko ant sūnaus – aš esanti plikšė, merga, kurios gimtinė Latvija, merga, dirbusi dvaro guvernante... Juoba kad senieji Puidos tegalėjo turėti vieną marčią – sūnaus Kazio žmoną. Kitas sūnus Stanislovas – kunigas. Viktorija Puidienė pagimdė keturiolika vaikų, o užaugo penki, du sūnūs ir trys dukterys. Koks buvo kaimo moterų likimas – vos ne visą gyvenimą būti nėščiai ir laidoti savo vaikus...

Tačiau kai dar visai mažutėlį mūsų sūnelį Algirduką Juozas Tumas Vilniuje krikštijo, netikėtai į krikštynas su lauktuvėmis iš Šėtijų atvažiavo Kazio mama, vyras labai nustebo, klausė, kaipgi tėvas ją išleido, bet ji tik oriai mostelėjo ranka ir ištarė – kas man gali uždrausti lankyti vaikus ir anūkus. Mums į Šėtijus keliai vis dar buvo uždaryti. Mano vyras dėl to krimtosi, jis labai ilgėjosi savo gimtinės, dažnai vakarais skausmingai apie tai prabildavo, o paskui užsisvajodavo, kaip jis tvarkytų tėviškės sodybą, kokias naujoves įvestų, kaip norėtų ten kurtis, bet tėvas net prie slenksčio neprileidžia. Aš, miestietė, tokio gyvenimo ir neįsivaizdavau. Jau trejus metus buvome susituokę, tik

tada mus pakvietė į tą turtingą sodybą ant aukšto Nemuno kranto – mat seneliai norį pamatyti anūką. Kaip aš jaudinausi, kaip jaudinausi! Negi jaunos marčios ir po šimto metų taip jaudinasi pirmą kartą važiuodamos pas vyro tėvus? O aš gi jaučiausi emancipuota moteris, bet kas iš to...

Mūsų sūnelis Algirdukas tuo metu vasarojo pas mano tėvus Mintaujoje, šitie seneliai buvo labai prie vaiko prisirišę, ir mano vyresnėlis brolis Juozas turėjo berniuką iš ten atvežti į sutartą vietą, tačiau nespėjo, tad į Šėtijus keliavome kol kas tik mudu su vyru, prisikrovę krepšį lauktuvių. Valtis ties Vilkija perkėlė per Nemuną, mūsų laukė bričkelė su dviem arkliais, šiek tiek pavažiavome, bet kalnas buvo molio klampynė, po lietaus išvažinėtas, nusprendėme nekankinti arklių, pakraščiais užkopti pėsčiomis. Mano širdis blaškėsi, rodės, kad net Nemuno vėjas ją pasiekia. Vyras manęs nedrąsino. Senieji Puidos mus sutiko gale kiemo prie keliuko, bet žvelgė kažkaip nedraugiškai, įtariai, dairėsi, net nepasilabinęs tėvas paklausė: o kurgi esąs jo anūkas? Kazys pašaipiai mestelėjo – nagi jo čia nėra! Tada Puida piktai pratarė – tai ir jūsų čia nereikia, jeigu neatsivežėte vaiko... Oho, kaip trenkė mums tėvas, buvo skaudi akimirka. Bet aš suskubau paaiškinti, kad rytoj sūnelį mano brolis atveš. Motina buvo maloni, besišypsanti, juk buvome jau susitikusios ir laive, ir per Algirduko krikštynas Vilniuje, griežtasis tėvas iš pradžių rūsčiai žvelgė pro vešlius antakius, apžiūrinėjo, vertino, galop ištiesė man ranką. Aš nusprendžiau nepasiduoti, nesipūsti, netylėti. Nusprendžiau prisitaikyti, pelnyti

šešuro pripažinimą. Bėgiojau po didelį ūkį lyg pakvaišusi, juk nieko nemokėjau, bet puoliau ravėti daržų, padėti prie paukščių, gyvulių, brazdėjau virtuvėje prie valgio. Kai norėjosi verkti – šypsojausi. Nebuvau pratusi prie kaimiškų barščių su lašiniais, prie rūkytų mėsų, galop prie milijono blusų pataluose, dėl kurių iki ryto nepavykdavo užsnūsti. Negalėjau niekam pasiskųsti, nes būčiau atrodžiusi miesto poniutė. Gaila buvo tik sūnelio, kai blusų sukąstas rytmetį nenustodavo verkti. Garsiai teisindavau – gal vaikui skauda pilvelį... Ir po truputį senasis Puida atsileido. Atsitiko netgi priešingai, šiek tiek juokingai. Galop jis pradėjo daugiausia kalbėtis tik su manimi. Šnekino ir šnekino. Nors su šeimynykščiais Puida buvo despotiškas, dažnai piktas, kategoriškas, dėl kiekvieno menkniekio aprėkdavo mergą, berną ar piemenį. Jo visi bijojo, o aš tarsi nustojau baimintis, lyg perlipau per baimės sieną. Galvojau, kas bus, tas – nebijosiu... Vakarais visi ilgai sėdėdavom prie stalo, o kas nors iš namiškių, dažniausiai šešuras, porindavo būtas ir nebūtas šeimos istorijas, kurias aš ryte rijau, dėjausi galvon. Ir ne tik galvon, užsirašinėdavau į Dienoraštį. Mudu su Algirduku pliuškendavomės Nemuno bangelėse, uogaudavome miškuose, klaidžiodavome aplink vienkiemį. Kartais visi važiuodavome į svečius pas kaimynus, giminės, į kitus ūkius ar dvarus. Aš viską stebėjau, bet draugų čia neradau.

Tą vasarą, viešint pas Puidas, aš lyg iš naujo atradau savo mylimo vyro būdą ir charakterį, pas tėvus jis buvo kitoks, toks man visai nepatiko...

* * *

Šalia dviejų pavardžių, mergautinės ir santuokinės, Ona turėjo kitą vardą – Vaidilutė. Dar 1905 metais ji susigalvojo tokį slapyvardį, kai atnešė dienraščiui „Vilniaus žinios“ pirmąjį savo rašinį. Tada redaktorius Puida, jos būsimasis vyras, pasakė – susigalvok slapyvardį, niekas nesispausdina tikra pavarde. Jeigu cenzūra pačiuptų, būtų lengviau paslėpti autorių, o cenzūra akyla – viską seka, viską fiksuoja. Mergina ilgai negalvojo – buvo Mintaujoje mačiusi latvių rašytojos Aspazijos dramą „Vaidilutė“. Patiko jai, pasirinko ir iki gyvenimo galo juo pasirašinėjo kūrybą. Kazys Puida keitė ir keitė slapyvardžius, suskaičiavus būtų jų beveik dvi dešimtys, o moteris buvo pastovi. Vaidilutė. Rašė į „Vilniaus žinias“ apie kasdienybės įvykius, tačiau lyg savimi pamatuodama, perjausdama. 1905 metais įvyko Didysis Vilniaus seimas, tai buvo pirmasis tautinis valstybinis įvykis, suvažiavimas, Vaidilutė jame dalyvavo, kalbėjo, stebėjo, aprašė, ir jos įspūdis buvo jautrus, poetiškas. *Pražydo stebuklingas žolynas skaisčiais neregėtais laisvės žiedais ir sužadino naują viltį, naują gyvastį, naujas jėgas*... Ona buvo romantiška, lyriška, kartais sentimentali. Su vyru Kaziu kaip rašytojai buvo panašūs, pagavę lyg naują kryptį – jie nebuvo realistai, jie tolinosi nuo šio stiliaus, jų herojai siekia aukštumų, atplyšta nuo kasdienybės, skrajoja svajonėse ir sapnuose...

O tada, kai mergina pradėjo dirbti pirmajame po spaudos draudimo laikraštyje „Vilniaus žinios“, jo leidėjas Petras Vileišis juos su Kaziu susodino viename kabinete už priešingų stalų. Kambarys buvo didelis, čia sėdėdavo penki, šeši žmonės. Ona

buvo linksma, smalsi, mokėjo latvių, lenkų, vokiečių, rusų, lietuvių kalbas, tad jai pasiūlė gaudyti žinias iš užsienio laikraščių, išversti, supažindinti skaitytojus. Ji dairėsi aplink, redakcijoje dirbo vien vyrai, visi grūdosi, malėsi, lakstė, ginčijosi, merginai atmosfera rodėsi slogi, naująją darbuotoją kartais pašiepia, kartais pabara, kad ji blogai išverčia tarptautinius žodžius, nesusigaudo laikraščio rengimo tvarkoje. Ir Ona kasdien pagalvodavo, kad tuoj spruks atgal pas tėvus į Mintaują. Jai atrodė, kad niekada čia neišmoks dirbti, nepritaps, nebus naudinga. Ėdė nevisavertiškumo rūdys. Prasitarė Puidai, jis pranešė Petrui Vileišiui apie darbuotojos ketinimus. Šis pasikvietė į kabinetą, viliojo, įkalbinėjo, kad trūksta jaunų *inteligentingų* žmonių, kad labai svarbu Vilniuje darbuotis... Jiedu įsikalbėjo apie tikslus ir svajones, apie lietuvybės reikalus, ir mergina suprato, kad ji reikalinga, pabėgti būtų niekinga ir nerimta.

O čia dar ir Jonas Basanavičius, grįžęs iš Bulgarijos, apsilankė redakcijoje, visko klausinėjo, visus gyrė. Ona tąsyk buvo pasipuošusi madinga, iš Rygos parsivežta suknele, patriarchas į ją kreipėsi vokiškai, o ši linksmai sušuko – aš ne vokietė, aš lietuvaitė! Jai pavedė rašyti apie Kuršo krašte deginamus baronų dvarus, sušaudytų socialistų laidotuves, apie lietuvių ir latvių būtiną vienybę. Ir apie kasdienius įvykius, kurių liudininke, o kartais ir dalyve pati buvo. Jos teksteliai impresionistiniai, lyriški, jautrūs. Apie kokius dalykus berašytų, poetišką žvilgsnį visada išlaiko. Plėtėsi įdomių ir naudingų pažinčių ratas: *Redakcijos darbo valandomis eidavo ir eidavo visokie tipai vienas už kito ir tai buvo man lyg kokia gyvų portretų galerija, per kurią diena iš dienos įsigydavau pažinčių su visais Lietuvos veikėjais.*